

הרב יהודה זולדן, צדקות יהודה וישראל, שבי דרום תשע"ח, עמ' 108-117

ד

חשיפת מעשי שחיתות בחברה, בארגון ובשלטון

הקדמה

- א. תוכחה והתרעה
- ב. קבלת מידע שלילי על אנשים
- ג. חשיפת מקרי עוולות ושחיתות
 1. במסגרות פרטיות
 2. במסגרות חברתיות וציבוריות ולאומיות
 3. במסגרות חינוכיות
 - ד. תלונה בפני ממונים ומשטרה

הקדמה

עובדים בחברה, ארגון כלכלי, או בגוף שלטוני, שנחשפים למעשי שחיתות של הממונים עליהם או של עמיתיהם לעבודה, פעמים רבות מתחבטים כיצד עליהם לנהוג: מחד גיסא אפשר שהדיווח על מעשי השחיתות, גובל בלשון הרע ורכילות, שהרי לעובד אין את הכלים הנדרשים לחשוף באופן מעמיק את מעשי השחיתות, ועל כן יש להשאיר זאת למשטרה שתפקידה לחשוף ולחקור. נוסף על כך, העובד חש לא בנוח להלשין ולהתלונן על אנשים שעובדים אתו יום יום. ידוע גם על אנשים שלאחר שחשפו מעשי שחיתות, נפגעו חברתית וכלכלית, הם נחשבו כמלשינים ("שטינקרים"), והציקו להם מאוד מבחינה חברתית עד שאיבדו את מקום עבודתם.

מאידך, היושר וההגינות מחייבים להתריע ולחשוף עושי עוולה על מנת שיפסיקו את מעשיהם, ובמיוחד כשהם פוגעים באנשים אחרים – להציל עשוק מיד גזלו. אף ייתכן שכשיתגלה הדבר, יבואו רשויות החוק ויתבעו את כל מי שידע על הדבר מפני שהעלימו עין, ובכך היו שותפים בשחיתות.

מה עמדת ההלכה בעניין זה? כיצד יש לנהוג?

א. תוכחה והתרעה

בתורה מסופר על יעקב אבינו שהוכיח את הרועים שאספו את המקנה, אף שיום העבודה טרם נגמר: "ויאמר הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו" (בראשית כט, ז). רש"י שם הסביר על בסיס המדרש (בראשית רבה, פרשה ע, יא):

לפי שראה אותם רובצים, כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד. אמר להם: "הן עוד היום גדול", כלומר אם שכירים אתם לא שלמתם פעולת היום, ואם הבהמות שלכם אף על פי כן "לא עת האסף המקנה".

יעקב אבינו היה אורח במקום, ואף על פי כן לא נמנע מלמחות על ההתנהלות של רועי הצאן השכירים. במדרש (שכל טוב, בראשית פרק כט, ז*) הוסקה מכאן הדרכה מעשית:

"ויאמר הן עוד היום גדול". ואם שלכם אתם רועים, עצה טובה משיאכם כי עדיין "לא עת האסף המקנה" אל העדרים, אין לכם אלא: "השקו הצאן ולכו רעו". מכאן לאדם הגון שהולך למקום ורואה דבר שאינו הגון שצריך למחות ולמנוע.

יעקב אבינו עצמו היה גם דורש ומקיים. כשהוא היה רועה את הצאן של לבן, הוא נהג אחרת, אף שלבן לא נהג איתו כראוי, כפי שתיאר הרמב"ם (הלכות שכירות יג, ז*):

כדרך שמוזהר בעל הבית שלא יגזול שכר עני ולא יעכבנו, כך העני מוזהר שלא יגזול מלאכת בעל הבית ויבטל מעט בכאן ומעט בכאן ומוציא כל היום במרמה. אלא חייב לדקדק על עצמו בזמן, שהרי הקפידו על ברכה רביעית של ברכת המזון שלא יברך אותה. וכן חייב לעבוד בכל כוחו, שהרי יעקב הצדיק אמר "כי בכל כחי עבדתי את אביכך" (בראשית לא, ו), לפיכך נטל שכר זאת אף בעולם הזה, שנאמר "ויפרץ האיש מאד מאד" (ל, מג).

רבנו יונה, שערי תשובה שער ג הנחה כיצד על פועל לנהוג עם חבריו: ודע כי נתחייב הנברא להיות ציר נאמן ועבד משכיל בכל מלאכת עבודת אדניו, והפועל הנאמן יהיה מהיר במלאכתו וישגיח על מלאכת הפועלים חביריו, ועיניו על דרכיהם לראות אם באמונה הם עושים ויזהירם ויודיעם את המעשה אשר יעשון, כי חפצו ורצונו אשר תעשה מלאכת אדוניו בלא רמיה, על כן יחזיק ידי עושי המלאכה. אמנם צריך להיזהר ולמחות או להתריע באופן מדויק ונכון, לא לרכל ולא לשקר סתם.

ב. קבלת מידע שלילי על אנשים

הימנעות מהעברת מידע למי שיכול לטפל ולפתור את העניין, או ההימנעות מלקבל מידע על אנשים שפוגעים ומזיקים, מנימוקים של לשון הרע ורכילות, יכולה להיות מסוכנת. לאחר חורבן בית ראשון, נשארו מעט מאוד יהודים בארץ בהנהגתו של גדליה בן אחיקם. יוחנן בן קרח היה מאנשיו של ישמעאל בן נתניה, והוא בא לגדליה בן אחיקם וסיפר לו שישמעאל בן נתניה רוצה להרוג אותו:

ולא האמין להם גדליה בן אחיקם. ויוחנן בן קרח אמר אל גדליהו בסתר במצפה לאמר האם אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה ואיש לא ידע למה יככה נפש ונפצו כל יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה. ויאמר גדליהו בן אחיקם אל יוחנן בן קרח אל תעש תעשה את הדבר הזה כי שקר אתה דובר אל ישמעאל (ירמיהו מ, יד-טז*).

אך יוחנן בן קרח צדק, וישמעאל הרג את גדליה ואנשים רבים נוספים. את גופותיהם הוא השליך בבור: "והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי אנשים אשר הכה ביד גדליה" (ירמיהו מא, טז*). על כך הקשתה הגמרא (נדה סא ע"א*):

וכי גדליה הרגן? והלא ישמעאל הרגן! אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש - מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן. אמר רבא: האי לישנא בישא, אע"פ דלקבולי לא מבעי - מיחש ליה מבעי.

יש מצבים שבהם צריך בכל זאת לחוש ולבדוק האם יש דברי אמת בדברים שנאמרים על אחרים, ובמיוחד כשהמעשים השליליים יכולים לפגוע במעגל רחב וגדול יותר של אנשים. העברת מידע עשויה למנוע או להציל את הפגיעה. ההצלה היא חובה מן התורה – "לא תעמד על דם רעך" (ויקרא יט, טז), ולא רק הצלת נפשות אלא אף הצלת הממון כפי שכתב הרמב"ם בספר המצוות:

שהזהירנו מהתרשל בהצלת נפש אחד מישראל כשנראהו בסכנת המות או ההפסד ויהיה לנו יכולת להצילו. כמו שיהיה טובע במים ואנחנו נדע לשחות ונוכל להצילו. או יהיה גוי משתדל להרגו ואנחנו נוכל לבטל מחשבתו או לדחות ממנו נזקו. ובאה האזהרה מהמנע להצילו באמרו יתעלה: "[לא תלך רכיל בעמך] לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט, טז).

וכבר אמרו (ספרא, קדושים פרשה ב, ד) שמי שיכבוש עדות תכללהו גם כן זאת האזהרה כי הוא רואה ממון חבירו אובד והוא יכול להחזירו אליו באמרו האמת (מצוות לא תעשה רצז).¹

הפסוק במלואו הוא: "לא תלך רכיל בעמך לא תעמוד על דם רעך". יש קשר משמעותי בין שני חלקי הפסוק, אף שלכאורה הם עוסקים בעניינים שונים. כך פירש חזקוני (ויקרא שם): "לא תלך רכיל. אבל אם שמעת עצה על חברך להרגו, לא תעמוד על דמו אלא הודע לו העצה".² כך פסק הרב ישראל איסר בחיבורו פתחי תשובה (אורח חיים סימן קנו):

הנה המגן אברהם וכן בספרי המוסר האריכו בחומר איסור לשון הרע, וראיתי לנכון להעיר לאידך גיסא, שיש עון גדול יותר מזה, וגם הוא מצוי ביותר, וזהו מי שמונע עצמו מלגלות אוזן חבירו במקום שיש צורך להציל עשוק מיד עושקו, מפני שחושש לאיסור לשון הרע, כגון הרואה מי שאורב לחבירו להרגו בערמה, או שחותר מחתרת באישון לילה ואפלה בביתו או בחנותו של חבירו, ומונע את עצמו מלהודיע לחבירו ולהזהירו בעוד מועד, מפני שחושב שהוא בכלל איסור לשון הרע, ובאמת שהנוהג כן גדול עונו מנשוא, ועובר על לא תעמוד על דם רעך. והוא הדין גם לענין ממון, כי מה לי חותר מחתרת או שרואה את משרתיו של חבירו שגונבים ממנו, או שותפו שגונב מהעסק שלו, או שחבירו מטעהו ומאנה אותו במקח וממכר, או שבתמימותו מלוה מעות לאדם שהוא לוח רשע ולא ישלם. וכבר אמרו חז"ל (בבא קמא קיט ע"א) כל הגוזל פרוטה מחבירו כאילו נוטל נשמתו ממנו, שנאמר: "כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח" (משלי א, יט), ואומר: "מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם" (יואל ד, יט). וכן פסק הרמב"ם (הלכות גזלה ואבדה א, יג).

ההימנעות מלהציל רכוש או גוף של אדם אחר בשל חשש איסור לשון הרע, היא עוון וחטא חמור יותר. אם אדם יודע שאחד פוגע באחר או שעומד לפגוע בו פגיעה פיזית, כלכלית או נפשית, עליו לפעול ככל שביכולתו על מנת למנוע זאת. פסק הלכה ברור בעניין כתב החפץ חיים, הרב ישראל הכהן מראדין (שמירת הלשון כלל ט, א):

אם אחד רואה שחברו רוצה לעשות שותפות עם אחד, ומשער שעל ידי זה יסובב לחברו נזק, צריך לומר לו כדי להצילו מן הנזק. ואלו התנאים:

א. יזהר מאוד שלא יחליט מיד שייסובב לחברו רעה, רק יתבונן קודם היטב אם באמת ייצא רעה לחברו.

ב. שלא יגדיל את הרעה יותר ממה שהיא.

ג. שיכוון רק לתועלת לסלק הנזקין, ולא מצד שנאה על ההוא שרוצה לעשות שותפות (ודווקא שיודע שמי שמספר לו יקבל דבריו, ותבוא תועלת. להוציא מקרה שיודע שלא יקשיב לו, ויעשה עמו שותפות. ואחר זמן כשיתרגז על השותף יאמר לשותף: יפה אמר עליך פלוני שלא כדאי לעשות איתך שותפות. וכך מכשיל אותו ברכילות).

ד. אם הוא יכול לסובב את התועלת בלא צורך לרכיל עליו, אסור לספר.

¹ וכן כתב רמב"ם, הל' רוצח א, יד; ספר החינוך מצוה רלז, רשב"ם ותוספות בבא בתרא לט ע"ב.

² דברים דומים בפרשנות הפסוק כתבו המפרשים ר' חיים פלטיאל, אור החיים הקדוש, מלבי"ם, נצי"ב בהעמק דבר, ועוד. ראה גם אבן עזרא שמות כ, יג. אמנם האבן עזרא בויקרא שם חיבר את שני חלקי הפסוק במשמעות הפוכה: "לא תעמד על דם רעך" שלא יתחבר עם אנשי דמים, וידוע כי כמה נרצחו ונהרגו בעבור המלשינות, ודואג האדומי לעד".

ועתה נבאר עוד ענין אחד, שאין בו משום איסור רכילות, כגון: אם שמע לאחד שאמר: אם אפגע [=אפגוש] לפלוני במקום פלוני, אכנו, או אחרפנו ואגדפנו; או ששמע ממנו, שרצונו להזיקו בענין ממון... צריך לגלות דבר זה לשכנגדו, אולי יוכל להזהר ממנו בכדי שלא יגיע לו ממנו ביוש או היזק.

ובהערות באר מים חיים שם כתב עוד:

וכדי שלא יהיה דבר זה לפלא בעיני הקורא, על שאני מיקל כל כך ומצריך לילך ולהגיד, אני מוכרח להאריך קצת בענין זה... ואף דכל זה הוא ברור, יש להזהר מאוד שלא לסמוך תיכף על ההיתר הזה, אם לא שיתבונן היטב מתחלה אם נשלמו בו כל הפרטים המבוארים (בסעיף ב שם), דאי לאו הכי בוודאי ייכשל על ידי זה ברכילות גמורה ח"ו. אף שאסור לספר לשון הרע ולרכל, כשיש חשש לפגיעה חובה לספר כדי להציל מי שעלול להיפגע, על פי הכללים ועל פי הקריטריונים שכתב החפץ חיים. כשאדם רואה שבסביבתו לא נוהגים כשורה, בשחיתות וכד', והוא יכול למנוע או לתקן את הדבר ע"י כך שיפנה לממונים או למי שנדרש, עליו לעשות כן כדי שלא ייגרם נזק כלכלי או פיזי לחברה שבה הוא עובד, לרשות השלטונית, או כל גוף אחר.

נתבונן בדבריהם של פוסקים בני זמננו שעסקו בשאלת חשיפת שחיתות או לקויות אחרות בהקשרים שונים, ונעיין במקורות שמהם הם למדו על האפשרות או אף על החובה לחשוף את עושי מעשי העוולה.

ג. חשיפת מקרי עוולות ושחיתות

1. במסגרות פרטיות

הרב חיים דוד הלוי, נשאל על מקרה שבו אדם ראה אישה גונבת מדוכן בשוק והוא התלבט האם לומר לבעל הדוכן כדי למנוע בושה מהאישה. וכך השיב:

פשוט שכל אדם חייב לחוס על ממון חברו כאשר הוא חס על ממון עצמו וזה נכלל במצות 'ואהבת לרעך כמוך'. וכשם שחייב אדם להציל חיי חברו הנמצאים בסכנה שנאמר 'לא תעמוד על דם רעך', כך חייב להציל ממנו, כנאמר בספרא קדושים פרשה ב, ח: ומנין שאם אתה יודע לו עדות אין אתה רשאי לשתוק עליה? תלמוד לומר: "לא תעמוד על דם רעך",

ומנין אם ראית טובע בנהר או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו חייב אתה להצילו בנפשו? תלמוד לומר: "לא תעמוד על דם רעך".

מעתה, שאם אדם רואה בשעה שגונבים ממון חברו שחייב להציל ממנו. ואותה אשה שגנבה בשוק שראה כבודו בשעת מעשה היא גרמה לעצמה הבזיון ונכנסה לסיכון זה. ואדרבה, עקב בזיון זה שיגרם לה, תינצל מאיסור חמור של לא תגנובו ומי יודע כמה צער וייסורין ייחסכו ממנה בעולם הבא. אולם שאם אפשר למונעה ממעשה הגניבה ללא שום בזיון ודאי שטוב הדבר ביותר ומצוה רבה להשתדל בכך, וגדול כבוד האדם שנברא בצלם.³

³ הרב חיים דוד הלוי, "הרואה אדם בשעה שגונב אם יודיע לבעל הרכוש אם לאו", שו"ת עשה לך רב, ו סי' פה. ראה עוד: הרב חיים דוד הלוי, "איסור שמיעת לשון הרע", שו"ת מים חיים, ג סי' נז.

הצלת רכוש שוות ערך להצלת נפש. מי שפוגע בהישגים וברווחים של מפעל, הרי הוא כמו ליסטים, על כן חובה להעיד עליו, אף שייתכן שייפגע בשל כך, או לעשות כל פעולה אחרת העשויה להציל את הבעלים מהפסד.

הרב איסר יהודה אונטרמן, הביא מדברי שו"ת נתיבות שמואל (נתיב ט) שעסק בשאלה של "רואה חשבון בשכר שהרגיש שמזכיר של חברה יהודית מועל בכספים ומזייף הפנקסים לבל יוודע הדבר, וגם לאחר שהוכיחו על פניו והתרה בו שאם לא יחזור בו יפרסם את הדבר ברבים, הכל ללא הועיל". תשובתו היא: "רשאי ומותר לרואה החשבון לפרסמו ולביישו ברבים כשאי אפשר להציל רכוש החברה בענין אחר, שהרי הוא מחוייב לעמוד על המשמר ולמנוע נזק מכספי החברה, והוא גם כשומר שכר על כך... ולפי עניות דעתי נראה שאפילו אינו מקבל שכר, אם יודע שהמזכיר גונב מכספי החברה, חייב להודיע להם, משום 'לא תעמוד על דם רעך'".⁴

אם רואה החשבון מקבל שכר עבור עבודתו אזי הוא חייב להתריע ולהודיע ברבים בשל היותו אחראי - שומר שכר. זה חלק מתפקידו לוודא שההתנהלות הכספית של החברה היא תקינה.⁵ גם אם אינו מקבל שכר עליו להתריע ולהודיע למי שצריך משום: "לא תעמוד על דם רעך". בשתי הדוגמאות הללו יושמו העקרונות שבהם עסקנו לעיל. חשיפת עושי העוולה והשחיתות היא צו התורה: "לא תעמוד על דם רעך".

2. במסגרות חברתיות ציבוריות ולאומיות

פוסקים עסקו בשאלות חשיפה של עושי עוולה, כשהנזק הצפוי עלול להיגרם במסגרות חברתיות ציבוריות ולאומיות.

הרב יצחק וייס, נשאל האם מותר להלשין לשלטונות על "נהגים בכלי רכב באופן המסכן את כל מי שנמצא לידם בדרכים, או בכלי רכב הסמוכים להם" תשובתו היא:

...דפשיטא דבנוסע במהירות מופרזת אשר לא יוכל לעצור את הרכב ברגע שיצטרך לעצור מבלי לגרום אסון... דדינו כרודף. דהרי אף בהרבה פחות מזה, כתב בתשובת הרא"ש, הובא בטור (ח"מ סי' שעח): "מה שטוען שהוא פטור כיון שהוא ברשות הרבים והיה לניזק לשמור עצמו, לאו טענה היא, שאין לו לרוץ ברשות הרבים, ואפילו ברגליו, שיכול לעמוד כשירצה. כל שכן הרוכב סוס שאין לו לרוץ במקום שבני אדם רוכבין, שמא לא יוכל לעמוד כשירצה, ונמצא שפושע בו ומזיק בגופו הוא, כיון שרוכב על גוף הבהמה ומזיק בגוף הבהמה או באוכף שעליו לחייב לשלם כל מה שישומו בית דין וכו' " עכ"ל. (וכן פסק בשו"ע ח"מ סי' שעח סעיפים ח-ט ועיין בסמ"ע שם). ואם כן קל וחומר בן בנו של קל וחומר, כמו בנידון דידן בנסיעה ברכב במהירות מופרזת די ש לו דין מזיק ממש, ואם הוא נוסע באופן היוצא מכלל השיעור הניתן יש לו בזה דין רודף, ואם אחרי ההתראה והאזהרה הוא ממשיך כרצונו, מותר למוסרו לשלטונות.

⁴ הרב איסר יהודה אונטרמן, התורה והמדינה כרך ט עמ' כג.

⁵ פוסקים עסקו בשאלה האם רשאי אדם לעבוד כרואה חשבון כשבמסגרת עבודתו עליו לדווח לרשויות על התנהלות כלכלית לא תקינה. ראה: הרב מנשה הקטן, שו"ת משנה הלכות, ו סי' שיג; הרב שמואל וואזנר, שו"ת שבט הלוי חלק ב סי' נח; הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, חושן משפט א סי' צב; הרב חיים דוד הלוי, "המותר לקבל תפקיד של 'מודיע' לשלטונות מס הכנסה ללא כל חשש", שו"ת עשה לך רב, א סי' ע.

הרב וייס מנה שתי סיבות שבגללן חובה למסור את שמו של הנהג המתפרע לשלטונות. לנוסע ברכב במהירות מופרזת יש דין מזיק, ואם הוא חורג ממהירות הנסיעה המותרת יש לו דין רודף. דין רודף מבוסס על הפסוק "לא תעמוד על דם רעך" (סנהדרין עג ע"א), והנרדפים הם כל האנשים שנמצאים בכביש – הנהגים האחרים, והולכי הרגל שנמצאים במצב של סכנה בגלל אותו הנהג. הרב יצחק וייס סיים את התשובה בהדרכה נוספת:

אמנם כמבואר בשו"ע בכל אלו הדינים בין ברודף (ח"מ בס"י תכה) ובין במוסר (ח"מ ס"י שפח סעיף י') ובין בעוסק בזיופים שם (סעיף יב) ובשאר מקומות, דקודם שימסור אותו לערכאות צריכים התראה, כן בנידון דידן אין לעשות מעשה בלא התראת בית דין, ובכן יש להעסקנים במצוה זו של הצלת נפשות לבוא לפני בית דין ולהציע הצעתם לפנייהם. ויהי רצון שחפץ ד' בידכם יצליח וכאשר יצא דבר הבית דין יסכימו גם כן מן השמים לטובת ותקנת הרבים.⁶

לפני החשיפה יש להתריע ולהזהיר את הנהג. אך אם האזהרה לא תועיל, יש לחשוף את ההתנהגות השלילית, ולדווח לשלטונות.

דברים דומים כתב הרב עובדיה יוסף, באשר לאדם שעשה מאמץ להשיג רשיון נהיגה, אך הוא חולה במחלה סמויה שאינה מתגלית על ידי בדיקת רופא רגילה. הוא נשאל האם מותר לרופאו האישי או למי שיודע בבירור על מחלתו, להודיע על כך למשרד הרישוי, למנוע בעדו השגת הרשיון כדי שלא יגרום לתאונות ואסונות בנהיגתו, או שמא יש בזה איסור משום רכילות ולשון הרע? התשובה היא שעל רופא לשמור סוד, אך בשל ההצלה של הרבים מפני אותו נהג פוטנציאלי, חובה על רופאו האישי ועל כל אדם שיודע על הסכנה הצפויה מאותו אדם אם יזכה לקבל רישיון נהיגה: "להודיע מיד למשרד הרישוי את אשר ידוע לו, כדי למנוע אסונות בנפש וברכוש".⁷

3. במסגרות חינוכיות

הרב משה שטרנבוך, נשאל על חשיפת מורה שלא נוהג כשורה. וכך הוא השיב:

רעדה אחזתני על פשע המנהל שסירב לשמוע טענות נגד ר"מ על מעשים מגונים, בטענה שזהו לשון הרע, ועכשו הולך ומתגלה קלונו של אותו ר"מ, והמנהל עודו מתעקש שאין הוכחות מספיקות וראוי לחשוש לאיסור לשון הרע. ודבריו של המנהל הם הבל הבלים, ופותח פתח לשחיתות רחמנא לצלן, וחובת ראש ישיבה או מנהל לשמוע כל ריגון וחסד על המתרחש בתחומו, שכן עיקר חובתו לשמור על נפשותיהם של התלמידים, ולכן צריך לחשוש לכל דבר אפילו אינו מצוי כלל, ואף שמוקמינן אדם על חזקת כשרותו, מכל מקום מה שנוגע לשמירת התלמידים, אם נראה אפילו נדוד ספק שהוזקו ילדים או בחורים, חייבין לסלק את החשוד בינתיים או להעמיד שמירה מיוחדת ותמידית עליו... סוף דבר

⁶ הרב יצחק וייס, שו"ת מנחת יצחק, ח ס"י קמח. ראה עוד: הרב יונה פודור, "הלשנה ודיווח על עבירות תנועה", תחומין, כא, עמ' 193-197.

⁷ הרב עובדיה יוסף, שו"ת יחוה דעת ד ס"י ס. דברים דומים כתבו: הרב אליעזר וולדינברג, שו"ץ ציץ אליעזר, יג ס"י פא, ב; הרב שלמה גורן, "שמירת סודיות הרפואה אצל חולה כפיון" תורת הרפואה, עמ' 291-289; הרב נחום רבינוביץ', "שמירה על סודיות בטיפול פסיכולוגי", שו"ת שיח נחום, ס"י צא; הרב יעקב אריאל, "מסירת מידע רפואי לשם מניעת נזק", שו"ת באהלה של תורה, א ס"י פג.

מצוה גדולה לספר כל חשש וחשש והמנהל צריך לשמוע ולחשוש ולשמור על התלמידים שמירה מעולה, ואם מתרשל הרי הוא בכלל "ארור עושה מלאכת ה' רמיה".⁸ הביטויים נגד המנהל שלא רצה לשמוע לשון הרע כביכול על מורה הם חריפים ביותר: "פשע המנהל", "ודבריו של המנהל הם הבל הבלים ופותח פתח לשחיתות רחמנא לצלן" ועוד, יחד עם המסקנה שזו מצווה גדולה לדווח על מנת שתלמידים לא ייפגעו.⁹

ד. תלונה בפני ממונים ומשטרה

יש הנרתעים מהגשת תלונה במשטרה, ומבחינתם המתלונן בפני המשטרה נחשב "מוסר" כמו שהיה מקובל בגלויות השונות. ייתכן שיש הערות על תפקוד המשטרה והשוטרים, אבל אין מדובר על משטרה בגלות שעוינת יהודים, אלא משטרה שמכוונת לדאוג לסדר הציבורי והחברתי. הרב צבי יהודה בן יעקב, עסק בכך ואלו מסקנותיו:

- א. אדם אלים המכה את חברו, רשאי המוכה להתלונן כנגד המכה במשטרה, ובפרט כאשר בתלונתו ימנע מהמכה להתנהג גם בעתיד באלימות.
 - ב. אדם שהגיע אליו מידע על אדם הנוהג באלימות (במשפחה, וכד'), כשהוא פוגע פיזית ונפשית באחרים רשאי להודיע את הידוע לו לאחרים.
 - ג. רשאים למסור גנב לשלטונות, אם במסירתו ימנעו ממנו לחזור על מעשיו.
 - ד. יש אומרים שאין דין מוסר במשטרים תרבותיים שאינם דנים עונש מיתה, כאשר העונשים הם ראויים ומתקבלים על הדעת יחסית למעשה העברה.¹⁰
- כאמור, יש להתריע ולהזהיר את המושחת לפני שפונים לממונים עליו, או לפי שפונים למשטרה, אך אין שום מניעה לפנות למשטרה ואין בזה דין מוסר אלא אדרבה תיקון החברה והצלחתה מפני עושי מעשי עוולה.
- דברים דומים כתב הרב יהודה סילמן, כשנשאל על דייר שהתחבר שלא כחוק לחשמל של אחד השכנים בבית משותף, האם מותר לשכן לפנות לחברת חשמל בטענה שהחיבור הוא מסוכן, ויגרום שרפה?
- תשובה: מצוה להלשין עליו בחברת חשמל. ועין מאירי בבא קמא ק"ז ע"א לענין המוסר למלכות שלא יהא נמהר. וא"כ לא ימהר להלשין עליו בחברת חשמל בלי הפעלת שיקול דעת נכון, אלא יבדוק קודם את הענין לאשורו. אם אין ברירה מצוה להלשין עליו. וכך פסק במקרים נוספים:

⁸ הרב משה שטרנבוך, שו"ת תשובות והנהגות, ה' סי' שצח. ראה עוד: הרב יצחק זילברשטיין, "פתיחת חקירה נגד מורה שנחשד במעשה מגונה", חשוקי חמד - כתובות, עמ' דש.

⁹ פוסקים עסקו גם בשאלת דיווח על הורים שמתעללים ופוגעים בילדיהם. ראה: הרב אליעזר וולדינברג, שו"ת ציץ אליעזר, יט סי' נב; הרב יוסף שלום אלישיב, "מסירה לשלטון משום תיקון העולם", קובץ תשובות, ג, סי' רלא; הרב יוסף שלום אלישיב, "דיווח לרשויות במקרה של התעללות בילדים", ישורון, טו (תשס"ה), עמ' תרמב; הרב משה הלברשטאם, שם, עמ' תרמג-תרנא; הרב פרופ' אברהם סופר, נשמת אברהם, חלק ד - חושן משפט, ירושלים תשמ"ו, עמ' רז-רי; הרב אברהם שפירא והרב מרדכי אליהו, "קריאת הרה"ר נגד הכאת ילדים", שו"ת הרב הראשי, חלק א, עמ' 117 [הרבנות הראשית לישראל - 70 שנה, חלק ב עמ' 578]; הרב שלמה חיים הכהן אבינר, "אלימות הורים במשפחה כלפי ילדיהם", עטורי כהנים, 163 (תשנ"ח), עמ' 10-11.

¹⁰ הרב צבי יהודה בן יעקב, "המתלונן במשטרה - האם דינו כמוסר?", משפטיך ליעקב, ה' סי' יט (תחומין, כד, עמ' 306-313). עין עוד: הרב פרופ' מתתיהו ברויד, "מסירת מידע לשלטונות על אודות עבריינים", תחומין, כג, עמ' 358-370. בדבריו שם מקורות רבים; הרב חיים דוד הלוי, שו"ת עשה לך רב, ה' סי' מו.

מותר להתלונן במשרד התחבורה על נהג מונית שרימה במחיר וגם האריך הדרך. דברים שבי"ד לא מטפל בהם אפשר לפנות לערכאות או למשטרה, כך יש לנהוג כלפי נוכלים למיניהם שמרמים את הציבור.

מותר להתלונן במשרד התעשייה והמסחר על חנות שמוכרת מוצר בפקוח במחיר גבוה. אם החנות נמצאת באזור חרדי שבי"ד יכול לפקח עליו, חובה לפנות לבי"ד ואסור לפנות למשרד התעשייה והמסחר.¹¹

סיכום

אנשים שיודעים על עוולה ושחיתות נמצאים בדילמה ובמצוקה אישית קשה. אך צריך לזכור שבריאותה וחוסנה של כל מסגרת ובוודאי של מדינה תלויה ביכולת של הכלל להתנהל ביושר ובאופן חיובי. לכן, יש למצוא את הדרכים היעילות ביותר לתקן את העוולה כשידוע מי הם הפוגעים במרקם החברה. נדרשים תעצומות נפש וחוסן גדול כדי לחשוף בפני הממונים או השלטונות את המושחתים ועושי העוולה, ויש לעשות זאת בחכמה ובתבונה, לתועלת ולא לשום אינטרס אחר.

¹¹ הרב יהודה סילמן, "למסור שכן שעשה פעולה שיש בה חשש סכנה", הישר והטוב, ד (תשס"ט), עמ' נג, נו, נח.